

Türkiye'deki Siyasal Aktörlerin Avrupalılaşması: Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Özlem Terzi

1. Giriş

Bu bildiri, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine adaylığının resmen ilan edildiği 1999 yılından bu yana ülkedeki siyasi aktörlerin Avrupalılaşmasını ele almaktadır. Her ne kadar 'siyasi aktörler' hükümetleri, meclisi, siyasi partileri, sivil toplum kuruluşlarını, orduyu ve diğer güvenlik/istihbarat kurumlarını da içine alması beklenen, oldukça kapsamlı bir terim olsa da, bu bildiri siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarına odaklanmaktadır. Türkiye'de çok sayıda siyasi parti bulunmaktadır. Bununla birlikte, daha belirli bir çerçeve içinde kalmak için, bu bildiri, 2007 genel seçimlerinden bu yana Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen siyasi partiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Siyasi partilerdeki Avrupalılaşma dinamiklerinin ayırt edilebilmesi amacıyla, AB katılım süreci ve diğer dış politika başlıklarındaki tutumları gözlemlenecektir. Faaliyet alanları itibarıyla çok geniş bir yelpazeye yayılmış olan sivil toplum kuruluşları (STK) arasından ise, Türkiye'nin AB üyeliği hedefine ulaşmasından en çok etkilenecek iki STK tipi olmaları itibarıyla, iş dünyasını temsil eden kuruluşlar ve insan hakları STK'ları seçilmiştir. En çok etkilenecek kesimler olmaları nedeniyle de bu kuruluşlar için belirli bir Avrupalılaşma sürecinden bahsetmek kolaydır. Bu bildiri, ilk olarak Avrupalılaşmadan neyin kastedildiğini kısaca tartışacaktır. Ardından da Türkiye'deki siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yaşanan Avrupalılaşma süreci ele alınacaktır.

2. Avrupalılaşma

Avrupalılaşma, genel olarak, AB düzenlemeleri ve kurumsal yapılarının ulusal düzeye indirilmesi (download) şeklinde tanımlanabilir; bu süreç çoğunlukla yüklenme ile tanımlanabilse de, ulusal politika ve tercihlerin AB düzeyine yüklendiği ya da aktarıldığı (upload), tabandan tavana bir süreç

ile de eşleşebilmektedir¹. Politikalandaki uyumsuzluklar, uyumun ulusal düzeydeki maliyetini arttırması nedeniyle, üye devletler, sadece kendi uyum sorunlarını azaltmak için değil², aynı zamanda artık yerel düzeyde etkili şekilde ele alınamayan sorunları çözümleyebilmek için de kendi politikalarını Avrupa düzeyine ‘yüklemeyi’ hedeflemektedir³.

Avrupa ve ulusal düzeylerdeki süreçler, politikalar ve kurumlar arasındaki uyumsuzluklar, toplumsal ve siyasi aktörlere kendi çıkarlarını elde etmede yeni fırsat ve kısıtlamalar da getirmektedir. Börzel ve Risse tarafından açıklandığı üzere, Avrupalılaşma, sosyalleşme ve kolektif öğrenme süreci vasıtasıyla ülke içi değişime yol açarak norm içselleştirmesi (norm internalization) ve yeni kimliklerin ortaya çıkması sonucunu doğurur. Bu norm içselleştirme ve yeni kimliklerin gelişimi, aktörlerin ya fayda/maliyet analizi sonucu akılcı davrandıkları ve ‘sonuçlar mantığı’ (logic of consequences) sonucunda bir tutum değişikliği sergilediği ya da yeni normların yeni sosyal ortamın bir parçası olmanın gerekli bir sonucu olduğuna ikna olarak -ki buna ‘uygunluk mantığı’ (logic of appropriateness) adı verilir- uluslararası alanda yeni kimliklerinin parçası olarak içselleştirdikleri normları savundukları bir ‘sosyalleşme’ süreci ile açıklanmaktadır.

‘Uygunluk mantığı’ yaklaşımına göre, aktörler, belirli bir yapı içinde uygun, sosyal kabul gören davranış tarzını neyin oluşturduğuna dair kolektif bir anlayış tarafından yönlendirilirler. Bu kolektif anlayışlar, aktörlerin kendi hedeflerini belirledikleri yolları ve neyi ‘akılcı eylem’ olarak algıladıklarını etkilemektedir⁴. ‘Yerinde hareket etme’, James March ve Johan P. Olsen tarafından, bir kolektivitinin doğru, makul, doğal, adil ve iyi olana dair ortak, çoğu zaman da zımni anlayışlarına dayanan ve bir öğrenme süreci içeren, kurumsallaşmış uygulamaları doğrultusunda hareket etmek şeklinde tanımlanmıştır⁵. Bu bakış açısından, Avrupalılaşma, üye devletlerin maruz kaldığı ve iç uygulama ve yapılarına da dahil etmek zorunda oldukları, yeni anlamlı kurallar, normlar, uygulamalar ve yapıların ortaya çıkması şeklinde anlaşılır⁶.

3. Siyasi Partilerin Avrupalılaşması

Robert Ladrech’in sıklıkla alıntı yapılan, “Europeanization and Political Parties” (Avrupalılaşma ve Siyasi Partiler) başlıklı makalesinde de belirttiği gibi, AB’nin ulusal siyasi partiler üzerindeki etkisinin beş farklı noktada ortaya çıkması beklenebilir: (1) Politikaları ve parti/seçim manifestolarında, (2) Örgütlenmelerinde, (3) Özellikle bir seçim kampanyası meselesi olarak

partiler arası rekabet kalıplarında, (4) Partiler içindeki güç ilişkilerinde ayırt edilebilen parti-iktidar ilişkilerinde ve (5) Ulusal parti sisteminin ötesinde, genellikle pan-Avrupa parti federasyonları ile ulus-aşırı işbirliğinde⁷. Paul Pennings'in 1960 ve 2003 yılları arasında, AB üyesi olan ve olmayan ülkelerdeki Ulusal Parti Manifestoları üzerine gerçekleştirdiği bir çalışmada, ulusal siyasi parti manifestolarında AB'ye yapılan atıfların 'partilerin politika sektörlerinde politika yapımı için Avrupa'nın önemini kabul etmesinin işaretleri olarak yorumlandığı' ve Avrupa'nın söz konusu politika alanı için önemli olduğunu tasdik etmek anlamına geldiği belirtilmiştir. Bu tür bir anlayış ile bir parti programı veya seçim kampanyasında, Avrupa veya AB'ye ne kadar sıklıkla dış politika alanında gönderme yapılıyorsa, Avrupalılaşmaktan o kadar çok konuşabileceğimizi savunmak mümkündür. Pennings, Avrupa entegrasyonundan yana olan partilere bu tarz söylemlere karşı olan partilerden daha sık başvuracağını öngörmektedir. Bütünleşmiş partilere kıyasla, kendi içinde bölünmüş partiler parti içi anlaşmazlıkları daha da körüklememek için Avrupa'ya daha az atıfta bulunmaktadır⁸. Bu, 1999'dan bu yana Türkiye'deki siyasi partilerin ne kadar Avrupalılaştıklarını belirlemede hayati bir işaret görevi görecektir.

Fin ve İsveç ulusal partilerinin AB'ye verdikleri tepkileri karşılaştırdıkları çalışmalarında, Johansson ve Raunio Avrupa entegrasyonunda partinin konumunu belirleyen yedi farklı etkenden bahsetmiştir: (1) Temel ideoloji (bölgeselci partiler hariç, genellikle ekonomi politikası tercihleri tarafından belirlenir), (2) Kamuoyu (ilişki içinde oldukları çıkar grupları ve çekirdek tabanları), (3) Özellikle parti-kolları düzeyinde parti içi hizipçilik, (4) Parti saflarını parti seçkinlerini izlemeye ikna eden liderlik etkisi, (5) İktidara gelmek için partiler arası rekabet. AB deneyimi, AB düzeyindeki hükümetler arası işbirliği sonucunda, iktidar partilerinin muhalefet partilerine kıyasla Avrupa yanlısı olmaya daha meyilli olduğunu göstermektedir, (6) Ulus-ötesi bağlantılar (Avrupa partilerine üyelik) partilerin ulusal programları ve Avrupa politikalarını etkilemektedir, (7) Avrupa'yı kendi amaçlarına ulaşmalarında bir fırsat olarak görmeleri halinde, partilerin politikalarını yeni baştan değerlendirmeleri sonucunda entegrasyonun gelişmesi⁹. Türkiye'deki siyasi partiler arasında, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) bu iki parti arasındaki farklılıklar ana hatları ile ortaya koymakta gayet yararlı olan bu yedi etkene göre karşılaştırılabilir gibi görünmektedir.

Genellikle, Türkiye'deki merkez siyasi partiler nihai AB üyeliğinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin açık hedefi olduğu konusunda sözbirliği

etmişlerdir. Dolayısıyla, bu durum rüyaların gerçeğe dönüşüp Türkiye'nin nihayet aday ülke ilan edildiği 1999 yılına kadar itirazsız devam etmiştir. Kopenhag siyasi kriterlerine uyma koşulu, 1999-2002 yılları arasında iktidarda olan koalisyon hükümetinin ortaklarından Milliyetçi Hareket Partisi' (MHP) nin 'ulusal çıkar' söylemine sarılarak AB üyeliğini sorgulamasa da Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni doldurmaksızın, kendi koşulları doğrultusunda Birliğe katılması gerektiğini savunması sonucu koalisyon hükümetinde çatlağa yol açmıştır. Zaman zaman Türkiye'deki siyasi yelpazenin her yerindeki partilerden milliyetçi sesler yükselmiştir. Bir sonraki bölüm, AKP, CHP, MHP ve Demokratik Toplum Partisi¹⁰ (DTP)'nin AB'ye katılım ve ilgili dış politika meselelerindeki tutumlarının yanı sıra, gerekli görülen yerlerde, tarihi miraslarını da ele alacaktır.

3.1 Adalet ve Kalkınma Partisi

AKP'yi meydana getiren öğeleri iki ana akıma ayırmak mümkündür. Partinin kurucu üyeleri, Milli Görüş Hareketi'nden gelen, ancak Cumhuriyet ve önemli başarıları ile barışarak hükümette kalabilecek yeni bir parti kurmak üzere bu hareketten kopan isimlerden oluşmuştur. İkinci ana akımı ise daha önceleri Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi (ANAP) tarafından temsil edilen muhafazakâr çevreler oluşturmaktadır. Bu ikinci ana akıma çoğunlukla liberaller dahil olmuşlardır. Dolayısıyla, AKP deneyiminden önce Türkiye'deki muhafazakar partilerin temel dış politika yönelimlerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ANAP Hükümeti'nin dış politikadaki ilgisi de yeni küresel Amerikan dış politikasına uyum sağlamaya ve AB ile ilişkileri geliştirmeye odaklanmıştır. ABD ve AB ile ilişkilerin yanı sıra, Özal Hükümeti yönetimindeki Türk dış politikasının ana amacı, Türkiye'nin komşuları ile ekonomik ilişkileri de geliştirmektir. Özal'ın dış politikasını tanımlamak için 'Neo-Osmanlılık' (Yeni Osmanlılık) terimi de kullanılmıştır. Türkiye'nin bölgesel sorunları askeri yollardan değil, siyasi müzakereler yoluyla çözebilen bir ülke olması da Özal'ın hedefiydi. Özal, Batı ülkeleri ile mevcut bağlantıyı ve Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirilmesinin birbirini tamamladığını belirtiyordu. Türkiye'nin inkâr etmesine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğunu ve eski Osmanlı toprakları olan coğrafi bölgelerde Türkiye'nin çıkar ve güvenliğinin korunması gerektiğini belirtiyordu. Dolayısıyla, Özal başbakan olarak 1984 ilkbaharındaki ilk resmi ziyaretlerini ekonomik ve ticari

ilişkileri geliştirmek üzere o sırada birbirleriyle savaşıyan İran ve Irak'a gerçekleştirmiştir¹¹.

Millî Görüş Hareketi tarafından kurulan üçüncü parti olan Refah Partisi,¹² yeni Osmanlıcı bir dış politika takip etmekteydi. Parti, yeni-Osmanlıcı tercihinine ek olarak, Müslüman Kardeşler gibi, Siyasi İslam'ı temsil eden hareketler ile de işbirliği yapmıştır. Millî Görüş Hareketi kendini 'Batı' ve temsil ettiği değerlere karşı konumlandırmıştır. Batı, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tüm sorunların kaynağı olarak görülmektedir. Bu eğilim bir dış politika tercihinin de ötesinde kesin bir kimlik işareti halini almıştır¹³. Cumhuriyet'in Batılı ve laik kimliğine karşı olan Millî Görüş Hareketi, yeni bir kimlik üzerine kurulu yeni bir dış politika şekillendirmeyi istemekteydi. Dolayısıyla, Refah Partisi'nin lider kadrosu, 1995-1997 yılları arasındaki koalisyonun büyük ortağı iken ilk resmi ziyaretini İran'a gerçekleştirmiş ve Pakistan, Bangladeş, İran, Malezya, Endonezya ve Nijerya'nın işbirliği ile bir İslam Ülkeleri Birliği kurulması için çalışmıştır. Ne var ki, hükümetin bu hamlesi, Millî Güvenlik Kurulu'nun 1997 yılında hükümete karşı bir tutum takınması ile geri tepmiş, Refah Partisi hükümeti terk etmeye zorlanırken, irtica da bölücülük ile birlikte iç tehditler listesinin ilk sırasına yerleşmiştir¹⁴.

AKP'nin kurucuları güçlü bir Avrupa, dolayısıyla da AB karşıtlığını içinde barındıran Erbakan çizgisinden gelen Millî Görüş'ün en son partisi olan Fazilet Partisi'nden kopmuşlardır¹⁵. Millî Görüş Hareketi içindeki reformcular Fazilet Partisi deneyimi sırasında liderlerinden ayrılırken Abdullah Gül de reformcuların lideri olarak parti kongresinde kullanılan oyların yarıya yakınına alarak partinin batı karşıtı geleneğine meydan okumuştur. Yeni parti halk desteği ve laik seçkinlerin rızasına dayalı bir şekilde hükümet etme, böylece devletin batı yönelimine meydan okumaksızın dini hakları insan hakları ve temel haklar ve demokrasi kavramları altında alma umuduyla kurulmuştur¹⁶. Fazilet Partisi'nin geriye kalanı halen Millî Görüş çizgisindeki Saadet Partisi adı altında faaliyet gösterirken AKP'nin kurucuları, Cumhuriyet'in ana görüşü ile uzlaşma yoluna gidilmesi gerektiği inancı ile AB üyeliği hedefini iktidardaki ilk yıllarında en öncelikli konu olarak gündemlerinin en üst sırasına koymuşlardır. Geçmişleri nedeniyle AKP liderlerinin bir dönüşüm gerçekleştirecek Millî Görüş geleneğini geri bıraktıklarının kanıtı olarak AB üyelik hedefine sürekli bağlılık göstermeleri gerekiyordu.

AKP'nin AB konusundaki taahhüdünün Türk toplumunun önemli bir kısmı tarafından samimi görülmemesinin sebeplerinden biri de budur. Öte

yandan, AKP liderlerinin bundan önceki İslamcı partilerin kapatılmasından dersler çıkarttıkları iddiaları doğrultusunda, AKP kendisini İslamcı değil, Batı Avrupa'daki Hristiyan Demokrat partilere benzer bir Müslüman Demokrat parti olarak adlandırmaktadır¹⁷.

Türkiye'deki 2002 genel seçimleri sırasında, merkez sağ partilerin yaşadığı kriz Fazilet Partisi'nden kopmuş yeni bir siyasi parti olan AKP'yi de kurulmasından sadece bir yıl sonra iktidara taşımıştır. AKP'nin parti programı, değişim ve ülkenin mevcut sorunlarına çözüm getirme vaadi ile başlamaktadır. Parti programı Kopenhag Kriterleri'nden Parti tarafından hayata geçirilecek demokratikleşme programının veçhelerinden biri olarak söz etmektedir. Ayrıca, AB üyeliği hedefinin Türkiye'nin modernleşme sürecinin nihai aşaması olduğunu, milli egemenlik, milli güvenlik ve milli çıkarlar gibi kavramlara yönelik ideolojik yaklaşımlar ile bu sürece sekte vurulmaması gerektiğini de belirtmektedir. Bu kavramların bürokratik ve devletçi yönetim anlayışını sürdürmek için kimi çevrelerce kullanıldığını da iddia etmektedir¹⁸. AKP böylece, AB üyeliği ve ilgili politika başlıklarından bahsederek Avrupalılaşmanın en önemli koşullarından birini yerine getirmiş olmaktadır. Diğer yandan, dış politika yöneliminde neo-Osmanlıcılığın önemi ve Milli Görüş mirasının işaretlerini veren seçim manifestosunda Türkiye'nin İslam ülkeleri ile ilişkilerine önem atfedilmekte ve partinin gerek bu ülkeler ile işbirliğinin artırılmasını gerek de İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) desteklenmesini hedefleyeceği ifade edilmektedir¹⁹.

Geniş kamuoyu desteğini arkasına alabilmek ve muhalefetin endişelerini yatıştırmak amacıyla AKP demokratikleşme gündemine bağlı kalıp katılım müzakerelerinin başlaması için bir tarih almayı hedefleyerek Avrupa Birliği'nin desteğini elde etmeye çalışmıştır. Tek parti hükümeti olarak siyasi kriterlerin karşılanması bakımından gerekli yasaların geçirilmesinde başarılı olmuştur²⁰. Bu başarısı AKP'ye, bizzat bir liberal parti ile temsil edilmeyen Türkiye'deki liberallerin de güçlü desteğini kazandırmıştır. Bu destek sayesinde AKP de Türk siyasi yelpazesi içinde bir merkez sağ parti statüsünde hak iddia edebilmiştir. Bugüne kadar Türkiye'deki tüm siyasi partilerde bulunan milliyetçi söylemi reddederek Kürt meselesi ve Kıbrıs sorunu ile ilgili yeni bir açılım gerçekleştirmesi AKP'nin tercihlerini İslamcı seleflerinden ayırarak liberallerin desteğini almasını sağlamıştır²¹. 1996-1997 Erbakan Hükümeti iktidara geldiğinde İslam dünyasına yönelmeden yana açık bir dış politika tercihi ortaya koymuştu. Diğer yandan, AKP ilk resmi ziyaretlerini AB ülkeleri ve ABD'ye yapmış ve Batı'dan yana açık bir tercih sergilemiştir. Başta Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu olmak üzere, AKP'nin dış politika seçkinlerinin dış politika tercihleri yeni

bir "neo-Osmanlılık"²² anlayışına ve seçkin bir yumuşak güç statüsü algılamasına vurgu yapmaktadır. Davutoğlu *Stratejik Derinlik* başlıklı kitabında Türkiye'de bundan önceki hükümetlerin, ülkenin ortadoğudaki komşuları ile olması gereken bağları kurmamasını eleştirmektedir. Davutoğlu, Türkiye'nin geleneksel olarak neredeyse tüm komşularını tehdit olarak algılamak yerine, bu ülkeler ile sıfır sorun politikasını hayata geçirmesi gerektiğini, bunun da Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan ve çevresindeki bölge ile tarihi bağlarından tam olarak yararlanmasının önünü açacağını savunuyordu²³.

İstanbul merkezli Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Batı ile ideolojik özdeşleşmeyi savunurken, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'ni (MÜSİAD) kuran ve devletin dine yönelik tavrını yumuşatarak Osmanlı geçmişi ile barışmasını talep eden Anadolu işadamları gibi muhafazakâr burjuvazinin yaptığı çıkışa paralel olarak yeni bir ekonomik ve siyasi seçkin kesimin yükselişi ile neo-Osmanlılık da güç kazanmış oluyordu. Destekçilerine göre, neo-Osmanlılık yeni bir imparatorluk hevesi değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun temsil ettiği siyasi ve kültürel hoşgörüyü simgelemesinin yanı sıra, Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik bağların güçlendirilmesini ve bir zamanlar Müslüman Osmanlı kültürünü paylaşmış olan uluslar arasında bir makro-kimlik yaratılmasını hedeflemektedir²⁴.

Sosyal demokrat CHP ile bürokratik ve askeri seçkinler, AKP'nin gizli bir İslamcı gündeme sahip olduğundan şüphelenmekteydi. Batı Avrupa ülkelerindeki insan hakları düzenlemelerinin Türkiye'dekine göre çok daha fazla dini özgürlüğe imkan verdiği islamcı kesimlerde genel kabul görmüştür. Dolayısıyla İslam yanlısı siyasetçi ve entelektüellere göre, üyelik hedefi yolundaki Türkiye dini yaşam tarzı için daha fazla özgürlük sağlanmasını kabul etmek zorunda kalacaktı²⁵. AKP'nin gerçek niyetine karşı şüpheli yaklaşımın ana sebeplerinden biri de budur. Zira AB üyeliğinin gerektirdiği reformlar, Türk kamuoyunun geneli tarafından laikliğin garantisi olarak görülen askeri elitin gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla, toplumun İslamlaşması demokratikleşme kisvesi altında gerçekleştirilecektir²⁶. AKP'nin Temmuz 2007 sonrasındaki performansı da ne yazık ki bu iddiaları çürütmek konusunda zayıf kalmaktadır. AKP hükümetinin 2005 yılından sonra katılım müzakerelerinde daha zayıf bir gündem izlediği ve AB'nin hükümetin gündemine güçlü bir şekilde girdiği tek zamanın, laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı olduğu iddiaları ile kapatılma davası ile karşı karşıya kaldığı 2008 yazı olduğu da unutulmamalıdır²⁷. Ne var ki, katılım müzakerelerinin başlatılması kararının alınmasının ardından

hükümetin AB üyeliği için gerekli koşulları yerine getirme konusundaki dikkatinde de azalma yaşanmıştır. Bununla birlikte buradaki önemli bir etkenin de Kıbrıslı Rumların AB'ye katılması ve Türkiye'nin tanımadığı bir AB üyesiyle ilişkilerini normalleştirilmesi yani tanınması gibi daha acil bir ihtiyaca dair politikalarını AB düzeyine başarıyla aktarmaları olduğunun unutulmaması gerekir²⁸. Fransa ve Almanya'da iktidarın Türkiye'nin üyeliğine açık bir şekilde karşı çıkan merkez sağ partilere geçmesi de ister siyasetçiler ister bürokratlar olsun Türkiye'deki karar vericilere, Birliğe gerçekten girme ihtimalini sorgulamaları için mükemmel bir bahane sağlamış ve iç politikada AB ve katılım süreci ile ilişkili meselelerde verilen kararların ön plana çıkarılmamasıyla sonuçlanmıştır.

3.2 Cumhuriyet Halk Partisi

CHP kurucu partisi olduğu Cumhuriyet'in elde ettiği başarılar ile yakından ilişkilendirilmiştir. Çoğunlukla seçkin olmakla birlikte güçlü ve sabit bir Batılılaşma gündemine bağlıdır. Parti içinde AB'ye katılım Türkiye'deki Batılılaşma sürecinin doğal uzantısı olarak kabul görmüştür. Öte yandan, Batılılaşma sürecinin AB'ye katılım süreci ile özdeşleştirilmesi AB'nin katılım öncesi koşullarının yarattığı içerlemeden ötürü Batılılaşma sürecini de sekteye uğratmıştır. Daha önceleri gerek Ecevit ile CHP içinde, gerek de CHP dışında diğer solcu partilerde temsil edilen milliyetçi sol, ekonomik ve siyasi bağımsızlığa özel bir önem atfetmekte, Avrupa entegrasyon projesini ise bağımsızlık gibi ulusal egemenliğin AB'ye devredilmesi şeklinde algılayarak bunun da Türkiye'nin (ekonomik) çıkarlarına aykırı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, AB şartlılığının (EU conditionality), Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupalı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama emellerinin de yeniden dirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan, pazar ekonomisi ve çoğulcu demokrasinin solcu hareketler tarafından içselleştirilmesi AB'ye katılımın yükselen İslamcı hareket karşısında Türkiye'de liberal demokrasinin garantisi olduğu yönündeki ve ordunun İslamcı hareketi laiklik yönünde dengelemesi biçimindeki algılamalarını değiştirmiştir. Avrupa entegrasyon sürecinin belirli miktarda bir egemenliğin AB kurumlarına devrini öngörmesinden ötürü milliyetçi sol AB katılım sürecine hep karşı olmuştur. İslamcıların AB katılımı ile ilgili pozisyonlarını yeniden tanımlamaları Türk toplumunun laik kesimlerinde şüphelere yol açmış, bu da Türkiye'nin kendine has iç koşullarından ötürü liberal demokrasinin sınırlandırılması iddiaları ile sonuçlanmıştır²⁹.

1923 yılında, Cumhuriyet'in kurucu partisi olarak kurulan CHP kendisini Cumhuriyet'in bağımsızlığı, güvenliği ve kazanımlarını korumayı içeren özel bir misyona adanmıştır. 1970'li yıllara kadar, partinin başında, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün sağ kolu olmuş olan İsmet İnönü bulunmaktaydı. Dolayısıyla, CHP ilk defa 1970'lerde Kurtuluş Savaşı sonrası kuşak tarafından yönetilmeye başlamıştır. Siyasi yelpazede CHP'yi merkez sol çizgisine getiren ise Ecevit olmuştur. Parti, işçi haklarını ve ekonomide devlet müdahalesini savunmuş, sosyal demokratik bir gündem oturtulması çağrısında bulunmuştur. Bundan önceki ekonomik açıdan seçkin pozisyonlarının ardından aldığı bu yeni pozisyon partiyi halka daha da yakınlaştırmıştır. 1974 yılında, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a müdahalesini gerçekleştiren de, o dönemde Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti içinde olan Ecevit olmuştur. 1980 darbesinin ardından diğer siyasi partiler ile birlikte CHP de kapatılmıştır. CHP'nin mirası, 1983 ve 2002 yılları arasında çeşitli sosyal demokrat partiler tarafından temsil edilmiştir. CHP, meclisteki merkez sol partilerin tek temsilcisi olmayı ancak 2002 yılında başarmıştır³⁰.

CHP, 2002 seçim kampanyasında AB ile katılım müzakerelerini başlatma amacına atıfta bulunmaktadır. Ne var ki, parti programı bir Avrupa perspektifinden bahsetmemekte ve AB üyeliği konusunda da herhangi bir eylem planı benimsememektedir³¹. 2003 yılında Amerikan askerlerinin Kuzey Irak'a Türkiye üzerinden geçmesine izin veren tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmesi bu kadar yüksek sayıda Amerikan askerinin Türkiye'de konuşlandırılmasının riskleri ve Irak'ta böyle bir müdahaleye katılmanın tehlikelerine karşı mecliste güçlü bir argüman ortaya koyan CHP'nin başarısıdır. Her ne kadar Türkiye'nin tezkerayı reddetmesi Avrupa'da büyük bir takdir ile karşılanmışsa da ABD'de kayda değer bir içerlemeye yol açmıştır. CHP 2003 yılından sonra dış politikada aldığı pozisyonlara (Kıbrıs sorunundaki duruşu da dâhil olmak üzere) getirilen eleştirilerin laik Cumhuriyet'in ayakta kalan tek savunucusunu da 'neo-liberalleştirmeyi' amaçlayan Amerikan komplosunun bir parçası olduğuna inanmaktadır³². 2007 seçim kampanyası sırasında, CHP AKP'yi Kıbrıs meselesindeki politikasından ötürü eleştirmiş ve AKP'yi Kıbrıs meselesinde Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan tıkanmadan sorumlu tutmuştur. Kampanya broşürünün dış politika bölümünde AB ile ilişkilerin ele alındığı tek kısım da bu olmuştur³³. 2008 yılında benimsenen yeni parti programının dış politika bölümü ise PKK terörünü ele alan bir milli güvenlik kısmı ile başlamaktadır. Bunu, iç güvenlik ile ilgili bir kısım izlemekte, dış güvenlik kısmı ancak bundan sonra gelmektedir. Dördüncü sırada gelen 'Dış ilişkiler' kısmı, Parti'nin şemsiye örgütlere üyeliğinin, bu

kuruluşların alabileceği Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı duruşları benimsemesi yönünde partiye herhangi bir yükümlülük getirmediği belirtilmektedir.

2007 genel seçimlerinde CHP ve MHP milliyetçi propaganda bakımından birbirine rakip olmuştur. Sırtını Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olarak kökenlerine dayayan CHP kendisini modern ve laik Türkiye'nin temsilcisi olarak sunmanın da ötesine geçmektedir. Bir sosyal demokrat parti olduğunu iddia etmektedir, ayrıca Sosyalist Enternasyonal üyesi ve Avrupa Sosyalist Partisi'nin ortağı konumundadır ki bunlar teorik olarak tahmin edilebileceği gibi, başarılı bir Avrupalılaşma sürecini mümkün kılabilir³⁴. Türkiye'deki merkez sağ partiler arasından sadece AKP'ye, Avrupa projesinde Türkiye'ye yer olmadığını birçok defa ilan etmiş olan Avrupa Halk Partisi'nde gözlemci üye statüsü verilmiştir³⁵. Aslında, bu durumun üyesi oldukları şemsiye örgütte AKP'ye kıyasla çok daha sıcak karşılanan CHP'ye Avrupalılaşma sürecinde daha fazla katkı sağlaması gerekmektedir.

Temmuz 2007 genel seçimlerinin ardından göreve başlayan son mecliste AKP'ye karşı siyasi muhalefet sosyal demokrat CHP, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve Kürt yanlısı DTP'den (Demokratik Toplum Partisi) oluşmaktadır.

3.3 Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi çok uzun zaman önce yabancılara toprak satın alma ve yerleşme serbestisi verilmesinin Türkiye'nin Sevr Antlaşması'na dönmesi ve ülkenin bağımsızlığının sona ermesi anlamına geleceğini iddia etmiş, Türkiye'nin bağımsız ekonomik kalkınmasını tehlikeye sokacağı için Avrupa Topluluğu (AT) ortaklığına kesinlikle karşı olduğunu ve Türkiye'nin bir İslami ortak pazarın lideri olması gerektiğini savunmuştur. 1970'ler Milliyetçi Hareket Partisi'nin AT'nin içeriği ile Türkiye'nin ekonomisi ve bağımsızlığına zarar verebileceği şeklinde benzer görüşleri paylaştığı Milliyetçi Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti kurduğu yıllar olmuştur³⁶.

1970'lerde İslam partinin Türk-İslam sentezi olarak adlandırılan Türk kültürü tanımına eklenmiştir. Parti'nin ideolojik temelinde kişinin devletine hizmet etme idealine uyması anlamına gelen ülkücülük kavramı yatar. Milliyetçiliğin bu versiyonu devletin çıkarlarını ulusun çıkarları ile eş tutar ve devletin esenliğini vurgular. Partinin uzun süre liderliğini yapan

Alparslan Türkeş'in vefatının ardından yerine Devlet Bahçeli'nin geçişi partinin daha merkezci bir duruş benimseyerek 1999 koalisyon hükümetinde yer almasını kolaylaştırmıştır³⁷. AB adaylık statüsünü alan da aslında bu koalisyon hükümeti olmuştur. Konuşmalarında Parti AB'ye katılımı desteklemekte birlikte egemen bir devletin iç işlerine müdahale olarak gördüğü AB şartlılığını reddetmektedir. Yine de kimi zaman partinin genel tercihleri ile çatışan hükümet politikalarına uyum sağlayabilmiş, artık bunu yapamadığında ise koalisyon hükümeti 2002 sonbaharında* erken seçime gitme kararı almıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi 2007 seçimlerinden bu yana mecliste temsil edilen muhalefet partilerinden biridir. Mevcut parti programı AB'ye üyelik hedefini bir 'devlet politikası' olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, dış politikada asli olarak Orta Asya ve buradaki Türk Cumhuriyetler ile ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgilenmektedir. MHP'nin 2007 seçim kampanyası AKP hükümetinin AB politikasını ödünlere ve milli davaları 'satmaya' dayalı şeklinde tanımlamıştır. Tüm partiler arasında AB'yi ve onun gereklerini incelemeye en fazla çaba harcayan MHP'dir. AB'ye katılım öncesi süreç hakkında birçok yayını bulunmaktadır. Ne var ki bunlar çoğunlukla AB sürecinin Türkiye'nin çıkarlarına ne kadar karşı olduğu hakkındadır³⁸. MHP'nin algılamasına göre AB etnik ve dini temelli azınlıklar yaratmak suretiyle Türkiye'yi bölmeyi istemekte ve entegrasyon adı altında Türkiye'nin ekonomik ve siyasi egemenliğini ele geçirmeyi arzulamaktadır³⁹. MHP "AB Türkiye'nin tek seçeneğidir" şeklindeki yaklaşımı aşağılayıcı ve utanç verici bulmaktadır⁴⁰. Dolayısıyla, bu partinin sırf AB üyesi olabilmek adına girişilecek maliyeti yüksek herhangi bir programı desteklemesi mümkün değildir. MHP'nin bir Avrupalılaşma örneği oluşturmadığı aşikârdır. Tam aksine, Avrupa'ya karşı oldukça kuşkucudur ve siyasi projeye ait bir devletler topluluğunun yerindelik mantığını veya doğasından gelen normlarını paylaşmamaktadır.

3.4 Demokratik Toplum Partisi

DTP Türkiye'nin AB'ye katılım öncesi sürecini destekleyen bir partidir. Bu sürecin Türkiye'deki demokratikleşme sürecine katkı yaptığını kabul etmekte, hatta Türkiye'nin mevcut demokratikleşme sürecinin ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanmayıp AB katılım süreci tarafından teşvik edildiğini ifade etmektedir. Parti programı, kadınların özgürleştirilmesi (baskıdan kurtulması), çevre sorunları, enerji meseleleri ve Türkiye'nin enerji iletim yolları üzerinde karşı karşıya olduğu fırsat ve sorunlar gibi, küresel ve ulusal sorunlar ile doludur. Kürt sorununu, İran, Irak ve

Afganistan'daki Ortadoğu çatışmaları ile bir araya getirerek bir Ortadoğu sorunu olarak adlandırmakta, Türkiye'nin kendi Kürt sorununu demokrasi temelinde çözmesi halinde Ortadoğu'daki demokratik gelişim ve demokratik entegrasyona katkıda bulunacağını belirtmektedir. Mevcut tarihi ve kültürel bağlar temelinde ve bölge halklarının yararına olacak şekilde Irak, İran ve Suriye ile işbirliğinin geliştirilmesinden yanadır. Ayrıca, Ermenistan ile kapalı olan sınırın açılmasını ve bu ülke ile ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurulmasını da desteklemektedir. Kıbrıs sorununun BM ve Annan Planı çerçevesinde çözümlenmesini desteklemekte, bu sorunun çözümünün Türkiye'nin AB'ye katılımını kolaylaştıracağını kabul etmektedir. Özellikle komşu ülkeler ile ticaretin desteklenmesinden yanadır⁴¹.

De Winter ve Cachefeiro'nun da teorik olarak ifade ettikleri gibi, AB içindeki etnik-bölgeselci partiler, "AB'nin makam (AP ve bölgeler komitesinde koltuk), oy ve politika (bölgesel aktörlerin güçlendirilmesi ve bir AB bölgesel politikasının geliştirilmesi) açısından katma değer sunduğu gerçeği karşısında," daha Avrupa yanlısı olmaya meyillidirler⁴². Bu gibi partilerin liderleri, meşruiyet kazanmak ve ulusal seçim politikaları açısından hayati bir nokta haline gelen iddialarının görünürlüğünü artırmak için AB düzeyinde aktif hale gelmektedir⁴³. Bu temelde, DTP de Avrupa entegrasyonundan yana olma konusunda bir istisna teşkil etmemekte ve AB içindeki diğer etno-bölgeselci partiler ile aynı sebeplerden ötürü, yani iç siyasette meşruiyet ve demokratikleşme için, katılım öncesi sürece destek vermektedir.

AB'nin bu dört siyasi partinin dış politika duruşları üzerindeki etkisini karşılaştırdığımızda AKP ve DTP'nin Türkiye'nin AB'ye katılımından yana olduğunu ve Kıbrıs sorununun çözümü veya Ermenistan ile ilişkiler gibi ilgili dış politika meselelerinde uzlaşmacı bir duruş sergilediğini görmekteyiz. AKP iktidardaki ilk döneminden önceki 2002 seçim kampanyasında Türkiye'nin uzun süredir devam eden sorunlarını çözüme kavuşturma vaadinde bulunmuştur. AKP, açık bir şekilde uygun davranış şeklini sunduğu gibi, bir öğrenme sürecine inanmak için iyi bir zemin de sunan AB yakınlaşmasını tecrübe etmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan CHP, AKP'nin islamlaşma adına demokratikleşmeyi desteklediğini ve gerçek dış politika yöneliminin Ortadoğu ve İslam ülkeleri olduğunu savunmaktadır. Her ne kadar AB katılım hedefi ve Kopenhag Kriterleri'nin demokratikleşmedeki önemi iktidara gelmeden önce AKP'nin 2002'deki seçim programında, belirtilmişse de AKP'nin muhafazakar tabanına rağmen böyle bir pozisyonu sürdürüp sürdüremeyeceği sorgulanabilir.

İçyapıları konusunda ise partiler arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. CHP ve MHP'nin dış politika uzmanları büyük ölçüde (meslekten) diplomatlar ve emekli büyükelçilerden oluşmaktadır. Parti yapılarında nüfuzlu pozisyonlara getirilen bu kişiler dış politika ile ilgili konularda parti politikalarını belirlemektedirler. AKP'de ise son dönemde bakanlığa getirilen eski dış politika danışmanları eski bürokratlardan oluşmamaktadır. Bu makalenin kaleme alındığı sırada Dışişleri Bakanı olan eski Başbakanlık baş danışmanı Ahmet Davutoğlu bir akademisyendir. Bu kişiler dış politikayı devleti merkez almayan bir bakış açısından değerlendirmektedirler. CHP ve MHP Avrupa'ya şüpheci yaklaşan (Euro-skeptik) partiler olarak sınıflandırılabilir. CHP'nin şüpheciliği Avrupa entegrasyonuna değil, AKP'nin bu süreci yürütüş şekline ve katılım öncesi sürecin halen Türkiye'nin dış politikası açısından doğurduğu sonuçlara karşı olduğu için yumuşak şüphecilik şeklinde sınıflandırılabilir.

Diğer yandan AB sürecinin bir noktada Brüksel'e egemenlik devrini gerektirdiği ve ülkelerin üye olmadan önce komşuları ile sorunlarını çözmek zorunda oldukları düşünüldüğünde, CHP'nin mevcut lider kadrosunun sonunda herhangi bir uzlaşmayı kabul edip etmeyeceği de merak konusudur. 1963 yılındaki başlangıcından bugüne kadar sürece karşı olan MHP ve geleneksel olarak Milli Görüş ise katı şüpheci partiler olarak nitelendirilebilirler. MHP'nin mevcut parti programı, nihayetinde AB'ye katılımın arzulanan bir hedef olduğunu belirtmektedir. Bu, MHP'nin Devlet Bahçeli yönetiminde ve yer aldığı koalisyon içinde geçirdiği dönüşümün etkisidir. Bu değişim, öyleyse, Avrupa'ya karşı katı şüphecilikten ılımlı şüphecilğe geçiş şeklinde sınıflandırılmalıdır ki, bu da hükümetteki partilerin Avrupa entegrasyonuna olumlu bakmaya muhalefetteki partilerden çok daha fazla meyilli oldukları savını kanıtlamaktadır.

4. Sivil Toplum Kuruluşları

Devletin ekonomik idaresinin askeri idaresinden çok daha fazla etki ve önem kazandığı bir dünyada dış politika, dış ekonomi/ticaret politikası ile çok daha iç içe girerken, iş dünyası da bir dış politika aktörü haline gelmektedir. Sivil toplum kuruluşları dış politika yapım sürecine dahil olarak dış politikayı değiştirmekte veya dönüştürmekte ya da en azından etkilemektedir. Sivil toplum, resmi dış politika bürokrasisinin ilgilenmediği küresel/bölgesel veya yerel meselelere de dikkat çekmektedir. Sivil toplum kuruluşları dış politika mekanizması ile gerçekleştirdikleri işbirliği ve bu mekanizmaya verdikleri destek karşılığında politika içeriğinin tanımlanmasında danışılma hakkını talep etmektedir. Sivil toplum

kuruluşları, resmi söylemden bağımsız olmalarından ötürü diğer ülkeler veya uluslararası örgütler üzerinde de etkilidirler⁴⁴.

Başta iş dünyası örgütleri olmak üzere Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının AB üyeliğine yaklaşımı, bu süreç 1999 yılından bu yana sadece kamu politikalarının belirlenmesinde bir aktör olarak yeni elde ettikleri statü ile politika yapıcıları etkileme fırsatını kendilerine verdiği için değil, aynı zamanda uluslararası sivil toplum kuruluşlarına üyelik yoluyla uluslararası alandaki pekişen duruşları sayesinde de gitgide daha da destekleyici olmuştur. Başlıca örnekler arasında, sırasıyla Eurochambers ve Businessseurope üyesi olan Türkiye'nin en büyük iş dünyası kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve TÜSİAD sayılabilir. AB çapında faaliyet gösteren örgütlere üyelikleri bu kuruluşlara Avrupalılaşma süreçlerinde yardım etmiş, sadece Brüksel'de AB nezdinde lobi yapmayı değil, aynı zamanda Brüksel üzerinden Türk karar alıcılar nezdinde lobi yapmayı da öğretmiştir⁴⁵. Katılım sürecinin başlangıcı için bir tarih verilmesi gibi konularda Türk hükümeti ile güçlerini birleştirmişlerdir. AB katılım müzakereleri Türkiye'deki günlük siyaset gündeminin gerisine düştüğünde Türk hükümetini de uyarmışlardır.

TÜSİAD Türkiye'nin en güçlü sanayici ve işadamları tarafından kurulmuş olması nedeniyle hükümet üzerinde güçlü etkisi olan bir kuruluşken, TOBB, üyeleri ağırlıklı olarak KOBİ'lerden oluşan ve Türkiye'nin AB katılımı konusunda daha muhafazakâr ve daha milliyetçi bir duruşa meyilli tüm sanayi ve ticaret odalarından oluşmaktadır. 1995 yılından bu yana Brüksel'de daimi bir ofisi bulunan TÜSİAD'ın ayrıca Paris, Berlin ve Washington'da da ofisleri vardır. TOBB ve TÜSİAD hükümet kararlarını etkileme konusunda kimi zaman birbirlerine rakip olmaktadır. TÜSİAD daha ziyade Brüksel ve Ankara'da lobi faaliyetleri yaparken, TOBB Türkiye'deki ulusal girişimcileri etkileyecek kararların alınmasında hükümete ve bakanlıklara teknokratik danışmanlık sunmaktadır. Serap Atan "AB katılım sürecinin gerek zirvedeki Türk şirketlerinin (peak business organizations-PBO) özelliklerini gerek de hükümet ile ilişkilerindeki rol ve kabiliyetlerini belirleyen koşulları etkilemedeki önemini" altını çizmektedir. Atan, bu "şirketlerin Avrupalılaşması ile Türkiye'nin AB üyeliğine doğru dönüşümündeki arabulucu rolleri arasında" nedensel bir ilişki olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

TÜSİAD Türkiye'nin katılım sürecindeki sorunlu meselelerin kamuoyunda tartışılmasını aktif olarak desteklemenin yanı sıra, bu amaç doğrultusunda, akademisyenler tarafından hazırlanan raporlar yayımlamakta

ve konferanslar düzenlemektedir. TÜSİAD'ın faaliyetlerinde ilan ettiği amaç Türkiye'nin AB üyelik hedefini desteklemek için Türkiye'deki politika yapıcılarını etkilemektir. Bu amaç, öncelikle güçlü bir ekonomik yapının sadece siyasi istikrarın bulunduğu bir ortamda oluşturulabileceği varsayımına dayanmakta ve AB de Türkiye'deki siyasette istikrar için en önemli çapa olarak görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye katılım beklentisini faaliyetlerinin temel önceliği olarak gören TÜSİAD'ın iç yapılanması da AB Uyum Komitesi çevresinde şekillenmiştir. Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması için Türkiye'de hayati bir rol oynayan TÜSİAD Türkiye'nin tüm dış ilişkilerinin gelecekteki AB üyeliği perspektifinden değerlendirilmesini savunmaktadır⁴⁷.

TÜSİAD, dış politika ve ticaret uzmanları tarafından hazırlanmış ve Türkiye'nin dış siyasi ve ekonomik ilişkilerini AB'nin komşuluk ve dış ilişkiler politikası ile yakınlaştırma perspektifinden değerlendiren bir rapor da yayımlamıştır. Bu raporda Türkiye'nin bazı komşuları ile yaşamakta olduğu sorunların Türkiye'nin aslında kendi refahı ve mutluluğu için kullanabileceği enerjiyi tükettiği vurgulanmaktadır. Çalışmada AB'nin ve Türkiye'nin komşu bölgelere yönelik yaklaşımları arasındaki temel farklılıkların ilk olarak siyasi nitelikli, ikinci olarak da ekonomik olduğu ifade edilmektedir. Raporda Türkiye'nin komşuları ile arasındaki siyasi sorunları çözmesi tavsiye edilmektedir. AB'nin Türkiye'nin komşu bölgelerindeki artan etkisinin Türkiye'nin anlaşmazlıkların çözümünde diplomatik yolları kullanmasını kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır⁴⁸.

İş dünyasını temsil eden örgütlerin desteği ile Türkiye-AB ilişkileri üzerine çalışan birçok düşünce kuruluşu kamu politikası ve dış politika başlıklarındaki tartışmalarda önemli etki kazanmıştır. Bunlar arasında, İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı) ve TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), yayınladıkları raporlar ve düzenledikleri konferansların yanı sıra AB üyelik hedefinin sürdürülmesi için Türk hükümeti nezdindeki aktif lobi faaliyetleri ile politika yapımı üzerindeki nüfuzları itibarıyla bahsedilmesi gereken örneklerdir. Bu kuruluşlar dış politika meseleleri ile ilgili araştırmalar yaparak bunları yayımlamaktadır. TESEV, Kıbrıs sorununun çözümü, Ermenistan ile yakınlaşma, Türkiye'de demokratikleşme ve insan hakları standartlarının iyileştirilmesini aktif olarak desteklemektedir.

Sivil toplum örgütleri Türkiye'deki dış politika ve güvenlik politikasının sivilleştirilmesinde de hayati bir rol oynamaktadır. TESEV, 'güvenlik sektörünün demokratik denetime tabi olması' ve 'güvenlik sektörü reformu' gibi kavramları hayata geçirmek amacıyla bir süreç başlatmıştır. Güvenlik

reformu ve demokratik denetim konularındaki uluslararası uygulamaları değerlendiren konferanslar düzenlemiş, kitaplar ve yıllıklar (almanaklar) yayımlamış, bu konularda bilinç yaratmıştır. Kuruluş, Türk siyasetine bu kavramların yerleştirilmesine katkıda bulunmak için oynayabilecekleri roller konusunda parlamenterler, sivil toplum kuruluşları ve medyayı da hedef almıştır. Bu gibi konuları Türkiye’de tartışmaya açarak, meselelerin akademik kavramsallaştırmasından yararlanmış ve bunları gerek diğer AB aday ülkelerinin gerekse dünyanın her yerinden örnek teşkil edebilecek ülkelerin deneyimleri ile birlikte karşılaştırmalı bir bakış açısından sunmuştur. Bu şekilde konunun sivil ve askeri bürokrasi tarafından ‘güvenikleştirilmesi’nde iyi bir zemin bulan güvenlik sektörünün ‘normalleştirilmesi’ tartışmalarına katkıda bulunmuştur⁴⁹.

İKV, 1965 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından Türkiye’nin AT ile ortaklık ilişkisi sonucunda kurulmuştur. Kuruluş, AB ile ilişkiler ve AB uyum süreci hakkında özel sektöre bilgi sağlamaktadır. Ayrıca, hem AB kurumlarına hem de Türk hükümetine bilgi sağlayıcı olarak Brüksel’de de aktif şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Bazen bu örgütlerin hükümet kararları üzerindeki etkisinin yetersiz kaldığı görülse de gayri resmi statülerinden ötürü Türkiye’deki gelişmeler konusunda AB kurumlarına bilgi sağlamada son derece prestijli bir konumda oldukları da belirtilmelidir. Brüksel’deki temsilcilikleri yoluyla AB kurumlarındaki algılamalar konusunda birinci elden deneyim sahibidirler. Bu da gerek ekonomi gerek de dış politika ile ilgili meselelerde başarılı bir şekilde Avrupalılaştırmalarını kolaylaştırmaktadır⁵⁰.

TOBB tarafından kurulan TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Oluşturma Vakfı) adlı düşünce kuruluşu AB katılım sürecindeki başarısızlıklar konusunda hükümet politikalarını eleştirmektedir. Kuruluş, politika tavsiyelerinin yanı sıra son siyasi gelişmeler ve bunların olası sonuçlarını ele alan bilgilendirme notları da hazırlamaktadır. TEPAV Türkiye’nin gelecekteki AB üyeliğinin ülkeye siyasi ve ekonomik kazanımlar sağlayacağına inanmakta, tüm zorluk ve meydan okumalarına karşın katılım öncesi sürece destek vermektedir. Hükümetin büyük sorunlarla yüzleşmek ve bunları çözmek konusunda daha cesur adımlar atması gerektiğini savunmakta ve uzmanlık ve diyalog desteği sunmaktadır. Daha saydam bir üyelik müzakere süreci ve topluluk müktesebatının müzakere edilmesi ve uygulanması için bir “sivil toplum gözlem grubu” kurulması çağrısında da bulunmaktadır⁵¹.

İş dünyası derneklerinin yanı sıra insan hakları STK'ları da Türkiye'nin katılım hedefini gerek Türkiye'de gerek de Brüksel'de savunan bir diğer grup haline gelmiştir. Katılım sürecinin ilerlemesi için AB siyasi şartlılığı Türkiye'de insan hakları uygulamasında belirli bir iyileşme sağladığı gibi bu STK'lar bir yandan AB kanalları üzerinden Türkiye'ye baskı uygularken diğer yandan da Türkiye'nin katılım hedefini desteklemeleri için AB kurumları nezdinde lobi faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir⁵². Bu STK'lar Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukunu benimsemesinin yanı sıra Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü ile Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesi gibi konularda kamuoyunda bilinç yaratılmasında da etkili olmuştur. Uluslararası Af Örgütü özellikle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu tüm üye ülkelerin insan hakları sicilleri hakkında AB kurumları nezdinde lobi faaliyetleri yürütmüş ve insan hakları standartlarının uygulanmasındaki eksiklikler konusundaki genel duyurular yoluyla ülkede insan haklarının ilerletilmesi için Türk hükümetlerine baskı uygulamıştır.

Yerel insan hakları STK'ları da gerek kamuoyunda gerek resmi makamlarda bilinç oluşturmaya hedefleyen seminerler, eğitimler, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla Türkiye'deki uluslararası insan hakları standartlarının ilerletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hükümet ve politikaların yapım süreci üzerinde daha fazla nüfuz sahibi olabilmek amacıyla Türkiye'de faaliyet gösteren yerel ve uluslararası insan hakları STK'ları (Uluslararası Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder), güçlerini birleştirerek İnsan Hakları Ortak Platformu'nu oluşturmuşlardır⁵³.

Bu çalışma, Türkiye'deki tüm sivil toplumun AB katılım sürecine inandığını ve bu süreci desteklediğini iddia etmeyi amaçlamamaktadır. Ancak, bu iki sivil toplum kuruluşu tipi, yani iş dünyası örgütleri ile insan hakları kuruluşları Türkiye'nin AB üyeliğinden kazanacak ya da kaybedecek şeyi en çok olanlardır. 1990'ların sonu itibarıyla çok daha aktif ve Türkiye'nin AB hedefini desteklemede ve bu hedefin peşinden gidilmesinde hükümetlerin üzerine baskı koymada çok daha etkili hale gelmişlerdir. Bu süreçte yer alan sivil toplum örgütleri AB gündemini benimseyerek ve AB kurumları ve AB ülkelerindeki benzerleri ile birlikte çalışarak Avrupalılaşmışlardır.

5. Sonuç

Bu bildiri katılım öncesi sürecin Türkiye'deki siyasi aktörlerin çoğu için Avrupalılaşma sürecini başlattığını göstermektedir. AB katılım süreci gerek yasa ve prosedürlerin değiştirilmesi yoluyla topluluk müktesebatının kabul edilmesi ve uygulanması gerek de farklı siyasi aktörler arasındaki güç dengesinin değiştirilmesi yoluyla bir uyum sürecini hayata geçirmek suretiyle siyasi gündemi değiştirmiştir.

Bu çalışmanın odaklandığı iki siyasi aktör grubu olan siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları arasından ise siyasi partiler uyum gündeminin gerisinde kalmışlardır. En azından söylem düzeyinde nihai olarak AB katılımı tüm siyasi partilerin Türkiye için öngördüğü gelecek olmasına rağmen parti programları ve seçim kampanyalarında AB çok az yer bulabilmektedir. Partilerden hiçbiri bekleyen sorunları çözmeye çalışarak, tam üyelik yolunda başı çekecek, kapsamlı bir katılım gündemini ana hatları ile çizmemiştir. CHP ve MHP yukarıda bahsedilen farklı sebeplerden dolayı farklı düzeylerde Avrupa'ya şüphe ile yaklaşan partiler olarak sınıflandırılabilir. AKP ise iktidar partisi olması itibarıyla, iktidar partilerinin muhalefet partilerine kıyasla daha Avrupa yanlısı oldukları şeklindeki teorik varsayıma uygun olarak en AB yanlısı duruşu sergilemektedir. Ne var ki, AKP'nin tabanı dikkate alındığında bu partinin hükümette olmadığı takdirde AB idealini sürdürüp sürdüremeyeceği şüphelidir.

Sivil toplum kuruluşları konusunda ise ülkedeki ekonomik nüfuzları sebebiyle iş dünyası örgütlerinin kamu politikaları üzerindeki artan etkisinin sürmesi beklenebilir. Ne var ki, aynı durum, hâlihazırda hükümetin önceliklerinin gündeminden düşmenin sıkıntılarını yaşayan insan hakları STK'ları için geçerli değildir. Ne yazık ki, AB üyelik hedefi güvenilirliğini yeniden kazanmadığı takdirde de nüfuzlarını geri kazanmaları beklenmemektedir.

Sonnotlar:

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi.

¹ Kerry E. Howell, “Developing Conceptualisations of Europeanization: Synthesising Methodological Approaches”, *Queen's Papers on Europeanisation*, no3/2004. <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38403,en.pdf> Erişim tarihi 07.10.2008.

² Tanja A. Börzel ve Thomas Risse, “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe”, Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde, s: 57-80.

³ Tanja A.Börzel , “Pace-Setting, Foot-Dragging ve Fence-Sitting, Member State Responses to Europeanization”, *Queen's Papers on Europeanisation*, no. 4/2001. <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38434,en.pdf> Erişim tarihi 7.10.2008.

⁴ Börzel ve Risse, “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe”

⁵ J. March ve J. Olsen, , “The Logic of Appropriateness”, *Arena Working Papers* WP 04/09.

http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2004/papers/wp04_9.pdf
Erişim tarihi 7.10.2008.

⁶ Börzel ve Risse, “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe”

⁷ Robert Ladrech, “Europeanization and Political Parties: Toward A Fraework for Analysis”, *Party Politics*, Vol. 8, No. 4, 2002, s: 389-403.

⁸ Paul Pennings “An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960-2003”, *European Union Politics*, Vol. 7, No. 2, 2006, s: 257-270.

⁹ Karl Magnus Johansson ve Tapio Raunio “Partisan Responses to Europe: Comparing Finnish and Swedish political parties”, *European Journal of Political Research*, Vol. 39, 2001, s: 225-249.

¹⁰ DTP Aralık 2009'da Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmıştır

¹¹ Muhittin Demiray, “Doğu ile Batı, Liberalizm ile Muhafazakarlık arasında ANAP Dış Politikası”, Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) içinde, s: 291-331.

¹² Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve bugün Saadet Partisi, Milli Görüş ilkeleri doğrultusunda kurulmuş ve ideolojik lideri olarak Necmettin Erbakan'ı takip eden partilerdir.

¹³ İhsan Dağı, *Batılılaşma Korkusu*, (Ankara, Liberte, 2003), [s. 157, 163, 169].

¹⁴ Murat Necip Arman, “Refah Partisi ve Refah-Yol Koalisyonunun Dış Politika Yönelimleri” Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) içinde [s. 333, 344].

¹⁵ Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi, Milli Görüş Hareketi'nin dördüncü partisidir. İlhan Uzel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", İlhan Uzel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Ankara: Phoenix, 2009) içinde, s: 11-39.

¹⁶ İhsan Dağı, *Batılılaşma Korkusu*, [s. 157, 163,169].

¹⁷ Murat Necip Arman, "Refah Partisi ve Refah-Yol Koalisyonunun Dış Politika Yönelimleri".

¹⁸ AKP Parti Programı, www.belgenet.com/parti/program/ak_1.html ayrıca www.akparti.org.tr, Erişim tarihi 16.08.2009.

¹⁹AKP 2002 Seçim Kampanyası Programı, www.belgenet.com/secim/ildirge/akp2002.html Erişim tarihi 16.08.2009.

²⁰ Gamze Avcı, "Turkish Political Parties and the EU Discourse in the post-Helsinki Period: A Case of Europeanization", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, (der.), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 194-214.

²¹ İlhan Uzel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", *Mülkiye*, Cilt: XXX, sayı: 252, 1. dipnot. s:7-18.

²² Neo-Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman Türklerin muhteşem bir başarısı olarak değerlendirmekte, Türkiye'yi İslam dünyasının lideri ve bir zamanlar Osmanlı hakimiyeti altında bulunan topraklardaki Türk mirasının koruyucusu olarak görmektedir [s. 42]. Cumhuriyet'in yeni seçkinleri Türk kimliğini Avrupalı görmüşler ve bu algılama, Soğuk Savaş yıllarında bir medenileştirme görevine denk gelen Avrupa kurumlarına üyelikle de desteklenmiştir. M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlılığın Yükselişi", Şaban Çalış İhsan Dağı, Ramazan Gözen (der.) *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (Ankara Liberte, 2001) içinde, [s. 45]. s: 35-63.

²³ Ahmet Davutoğlu *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2007), 23. Baskı, (Birinci Baskı 2001) , İlhan Uzel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", 1.dipnot.

²⁴ M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlılığın Yükselişi", [s. 62, 63].

²⁵ Effie Fokas, "The Islamist Movement and Turkey-EU Relations", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe (der.) *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 147- 169.

²⁶ İhsan Dağı, "Batılılaşma Korkusu: Avrupa Birliği, demokrasi, insan hakları, 1964' den bu yana", (Ankara : Liberte, 2003).

²⁷ *Milliyet*, "AB:İşbaşı Zamanı",01.08.2008,

<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori>

=siyaset&ArticleID=973437&Date=01.08.2008&b=AB:%20%C4%B0%C5%9Fba%C5%9F%C4%B1%20zaman%C4%B1

²⁸ Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeye yönelik çabalara tepki olarak, Türkiye'nin 1974 yılında adaya yaptığı müdahalenin ardından, Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adanın tümünü temsil eden bir yapı olarak tanımamaktadır. Türkiye 1983 yılında kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımakta ve güneyde bir Kıbrıs Rum Yönetimi'nin varlığını kabul etmektedir.

²⁹ Hüsamettin İnaç, "Kimlik Sorunsalı Bağlamında Avrupa Birliği ve Türkiye: AB Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemlerine Siyasal Yaklaşımlar", Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) , içinde s: 211-229.

³⁰ Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, (İstanbul:Doğan Kitap, 2008).

³¹ CHP Parti Programı, www.chp.org.tr Erişim tarihi 09.10.2008 tarihinde, 2002 Seçim Kampanyası, www.chp.org.tr, Erişim tarihi 09.10.2008.

³² Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, [s. 403, 404].

³³ 2007 Seçim kampanya broşürü www.chp.org.tr , Erişim tarihi 09.10.2008.

³⁴ Avrupa Sosyalist Partisi, www.pes.org/content/view/43/0/lang/en/, Erişim tarihi 15.10.2008.

³⁵ Avrupa Halk Partisi, http://www.epp.eu/memberparties.php , Erişim tarihi 22 Ekim 2008. Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005), [s. 374].

³⁶ Esra Çayhan, *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997), [s. 179].

³⁷ Alev Çınar ve Burak Arıkan, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the nation or the Nationalist?", Barry Rubin ve Metin Heper (der.) *Political Parties in Turkey*, (London and New York: Routledge, 2002) içinde, s: 25-40.

³⁸ MHP Parti Programı, 05.11.2000, Erişim tarihi 09.01.2008.

³⁹ Çıkmaz Sokak AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası, (Ankara: MHP Yayınları, 2005); MHP Araştırma Geliştirme Merkezi, *2006 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi*, Kasım 2006.

⁴⁰ Canefe ve Bora, "Intellectual Roots of Anti-European Sentiments in Turkish Politics:...", [s. 137].

⁴¹ DTP Parti Programı, Erişim tarihi 14.04.2009.

⁴² Lieven De Winter ve Margarita Gomez-Reino Cachafeiro, "European Integration and Ethnoregionalist Parties", *Party Politics*, 2002, Vol. 8, No. 4, s: 483-503.

⁴³ a.g.e.

⁴⁴ Erhan Doğan ve Semra Cerit Mazlum "Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler", Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (der.) *Sivil Toplum ve Dış*

Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006), içinde s: 11-22.

⁴⁵ Yazar tarafından 21.04.2008 tarihinde TÜSİAD ve TOBB'un Brüksel temsilcilikleri ile yapılan söyleşiler.

⁴⁶ Serap Atan, "Europeanisation of Turkish peak business organisations and Turkey-EU Relations", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, (der.), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 100-121.

⁴⁷ Bulut Gürpınar, "Türkiye Dış Politikasında Bir Aktör: TUSIAD", Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, (der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, s: 233-253.

⁴⁸ TÜSİAD, *Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası*, (İstanbul: 2007).

⁴⁹ TESEV'in bu konudaki faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi ve kuruluşun yayımladığı el kitapları ve almanaklar için www.tesev.org.tr adresini ziyaret ediniz.

⁵⁰ Yazar tarafından, 21.04.2008 ve 22.04.2008 tarihlerinde, TÜSİAD, TOBB ve İKV Brüksel temsilcilikleri tarafından gerçekleştirilen söyleşiler.

⁵¹ Ulusal Program 2008'e dair TEPAV'in görüşü.

⁵² Ayşe Betül Çelik "Kürt Sorununda 'Avrupa Boyutu ve Sivil Toplum Kuruluşları, Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, (der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, s: 137-155.

⁵³ IHOP (İnsan Hakları Ortak Platformu), www.ihop.org.tr, Erişim tarihi 29 Ekim 2008.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ